

26/3-Tweewekelijkse uitgave van het Humanistisch Verbond - 6 februari 1971

HUMANIST

Excus aan de 'buitenstaanders'

Spigt is teleurgesteld over het voor-ontwerp van de nieuwe beginselverklaring. Overigens is intussen een gewijzigd definitief ontwerp bij het hoofdbestuur ingediend, als voorbereiding voor het kongresvoorstel van het hoofdbestuur.

Ieder mag denken van het resultaat van de beginselverklaring-kommissie wat hij wil maar het is op zijn zachtst gezegd onelegant tegenover de uitgenodigde buitenstaanders in de commissie om hen op enigerlei wijze, als afzonderlijk met name genoemde kommissieleden voor het resultaat verantwoordelijk te stellen.

Aanvankelijk had Spigt verondersteld, dat de humanisten in de commissie hun mannetje wel zouden staan; nu constateert hij, dat zij door de anderen k.o. zijn geslagen. Opvallend voor alle argwanende en beduchte toeschouwers moet overigens zijn, dat Beerling en Kwant zichzelf humanist noemen. (Kwant is — zoals bekend — uit de r.k.-kerk getreden).

Maar misschien zijn zij geen humanisten met zo veel duidelijk geformuleerde uitgangspunten als Spigt wenst; bovendien is het zo, dat van Holk zich met name ten aanzien van het eindresultaat, zeer gedistancieerd en objectief heeft opgesteld. Een excuus aan de buitenstaanders is dan ook wel op zijn plaats, dunkt mij.

Hun activiteiten in de commissie zijn door de andere kommissieleden zeer op prijs gesteld; het H.V. mag zich gelukkig prijzen, zulke vooraanstaande nederlandse denkers voor deze commissie te hebben kunnen interesseren.

W. van Dooren, Utrecht

Mondigheid

'De opvoeding tot mondigheid is het wezen van de humanistische levensovertuiging', zegt P. Spigt. De mond van de mens dient om te eten, of te vreten; te zingen of te krijzen; te spreken, of te lallen. Er kan waarheid uitkomen of leugen; wijsheid of dwaasheid; liefde of haat.

De mondigheid van de mens stelt dus, zonder nadere toelichting, niets voor, zij is geen gegeven, zij bestaat niet zonder meer, doch pas wanneer wij haar inhoud geven. We kunnen haar opvatten als een recht van ieder, tot spreken, gekoppeld aan een plicht tot verantwoording van het gesprokene. Het zou evenwel een misse daad zijn haar te zien als een recht tot verwerping van het gezag en autoriteiten aan welke men zelf mede vorm heeft kunnen geven.

P. H. VAN TERWISGA, Doetinchem

'EEN LEEFBARE AARDE'

De feiten over de Oost-Pakistaanse ramp zijn bekend.

De verwoestende cycloon werd dagen tevoren waargenomen door een Amerikaanse weersatelliet.

Amerika waarschuwde het Oostpakistaanse weerinstituut te Tjittagong, dat de verantwoordelijke autoriteiten in West-Pakistan alarmeerde. Noot: afstand Oost-West Pakistan geografisch hemelsbreed 2500 km, mentaal gekoloniseerde-kolonisator. Het resultaat kennen we.

De cycloon en de daardoor veroorzaakte verwoestingen waren niet te voorkomen. Ze zullen in de toekomst waarschijnlijk ook niet voorkomen kunnen worden. Wat wel binnen het bereik der mensen ligt, is het opvangen van de gevolgen der verwoestingen en het herstel daarvan.

Ook hier het bekende beeld. Een kortstondige aktie uit medelijden en een analyse van het falen van de Pakistaanse autoriteiten. Het is hetzelfde falen als dat van andere autoriteiten in andere onderontwikkelde landen. Aan dat falen liggen redenen ten grondslag die prof. Tinbergen uit en te na herhaalt. We kennen ze alle: corruptie, sociale hervormingen, landhervormingen, organisatie.

We kennen de remedie. Maar onze rechterhand wil per se niet weten wat onze linkerhand doet. We zijn tegen corruptie. Maar hun corruptie kan alleen plaats vinden met onze medewerking. We zijn niet bereid de door Battista via corruptie in Zwitserland belegde gelden aan Fidel Castro's Cuba terug te geven.

Wordt er werkelijk ernst gemaakt met sociale hervormingen en landhervormingen, dan noemen we dat kommunisme. De diskwalifikatie 'kommunisme' is voldoende reden voor ons om met napalm en fragmentatiebommen, herbiciden en andere chemische stuf te gooien.

Organisatie is de panacee, maar dan 200 % onverdacht-kommunistische organisatie.

We weten nog veel meer. 'One world or none', de veelvoudige overkill-kapaciteit van de kernmachten van USA en SU, revolutionair geweld, maar ook structureel geweld, bevolkingsexplosie en honger. We kennen ook termijnen. Hoeveel tijd hebben we nog, 25 jaar, 10 jaar, 5, 2 jaar. Het enige wat we werkelijk willen is onze welvaart en de pijlsnelle stijging daarvan. Tot elke prijs willen we daar geen afstand doen. Onze westerse idealen zijn ongeloofwaardig in de ogen van de onderontwikkelde volken. Die prijs hebben we reeds betaald.

Onze welvaart is ten koste gegaan van ons welzijn. Over hun welvaart en welzijn praten we maar niet. Ook deze prijs zijn we bezig te betalen. We zijn er bijna mee klaar. De weg terug kent iedereen, maar niemand wil terug. We maken ons op om de laatste rekening te betalen en we denken dat te overleven. Technisch zijn we daar zeker toe in staat.

Nixon heeft ons verteld hoe we dat zullen doen. Onze jongens zullen niet sterven. We doen dat 'clean' met schone handen, van uit de vrije lucht. Het devies van Strategic Air Command is 'Peace is our Mission'. We zijn daar trots op. De vrede van de dood. Iedereen die met deze gang van zaken ongelukkig is noemen we fellow-traveller, masochist, aanstands 'verrader'.

Eén ding schijnen we bij onze kalkulaties als maar te vergeten. De anderen kunnen ook denken. Sommigen kunnen technisch ook wat. De eerste interkontinentale ballistische raket met kernlading van China wordt eerder operationeel dan we verwachten. De

anderen kunnen ook sterven en denken te weten waarvoor. Onze jongens kunnen ook sterven, maar willen niet. Ze weten niet waarvoor.

Een leefbare aarde

Niet alleen voor hen, maar ook voor ons. Het is bereikbaar, onze wetenschap is toereikend, kapitaal en techniek is voorhanden. Willen we het? Als we het willen, kan het. In 1939 brak de tweede wereldoorlog uit. Zes jaar later werd hij beëindigd. In een periode van 6 jaar werd letterlijk de hele wereld gemobiliseerd en al het technisch kunnen gericht op één doel. Het is herhaalbaar. Als we het willen.

Noot: 'we', dat zijn wij zelf, u en ik en Nixon.

B. J. ONG, Drachten

Er zal wel niets meer aan te doen zijn. Maar ik betreur het — en ik denk, dat menige lezer het met mij zal betreuren — dat de vertrouwde naam 'Mens en Wereld' moet plaats maken voor de kale naam „Humanist". Stel je een blad voor, dat „Christen" heette. Zou niet gekker zijn.

H. W. KROP, Den Haag

HUMANIST

voortzetting van Mens en Wereld

Tweewekelijkse uitgave van de stichting 'de humanistische pers'

Jaargang 26 nummer 3
6 februari 1971

Hoofdredacteur:

Casper Vogel

Redaktieraad:

Mevr. P. Hienekamp.

Mej. E. van der Reijden,

R. de la Rie,

H. J. Roethof,

H. Wiedeman.

Redaktiesekretaris:

F. C. van Soesbergen,

Paulus Buyslaan 23, Amersfoort,

telefoon 03490-16474

Lay-out: Gerard Voet

Druk: Storm - Utrecht - Maarssen

Administratie, abonnementen en advertenties:

Postbus 114, Utrecht,

telefoon 030-24641,

postgiro 58 t.n.v.

'de humanistische pers', Utrecht.

Abonnementsprijzen per jaar:

Nederland, andere EEG-landen,

Suriname en Ned. Antillen f 12,50

Overige landen f 14,—

Losse nummers f 0,50

In dit blad ingenomen standpunten zijn niet noodzakelijkerwijs die van het Humanistisch Verbond.

TREK OP TIJD EEN PAARSE JAS AAN

In een zeer dik boek, 708 bladzijden, geschreven door Ulrich Mann, geheten Theogonische Tage (theogonie = leer van de afstamming der goden) met als ondertitel: De ontwikkelingsfasen van het Godsbewustzijn in de oud-oosterse en bijbelse religie, Stuttgart, zonder jaartal, maar in 1970 uitgegeven — kunt u op de bladzijden 146 e.v. onder meer het volgende lezen:

Wat achter de grenzen van de mensengeest woont, is transcendent [óver-schrijdend] en behoort tot de Transcendentie [het bóven-zinnelijke] ... Religie nu houdt zich aan die grenzen op. Wil men over dat génerzijs spreken, dan doet men dat transcendentiaal [= niet uit ervaring. Dr. P. Clausen, De mens in de knoop, Leiden 1953, zei steeds: Wie over het transcendentale wil schrijven, moet dat doen in het paars. Ik citeer uit m'n herinnering, v. M.]

Er is, gaat Ulrich Mann verder, er is velerlei transcendenten. Wanneer Kant spreekt over das Ding-an-sich, dan is hij bezig met een kennisding, dat men niet kent. [In onze studententijd zeiden wij zeer informatief: Das Ding-an-sich dat kent man nicht ...] Voorts zijn er transcendenten waarden, idealen, geldigheden, geboden. [Ik denk hier aan de transcendentale abstraktie: het Humane-op-zich.]

Tot zover enkele regels uit dat dikke boek, dat wij, vermetel, met onze kommentaartjes hebben gesaust.

Kort nu samengevat: wie de euvele moed heeft over het transcendente te spreken, fantaseert, terecht of ten onrechte, maar moet in het paars gaan schrijven. 'Fantasie kent perken noch twijfelmoed' (Anton Vloemans, Heroïeke Wijsbegeerte van de Renaissance, blz. 207.)

Theologen — en dat zijn slimme lieden; ik reken mij overigens onder hen — zeggen nu in het onderhavige geval:

Kijk eens, er is zelfs *openbaring* uit en door dat transcendente, ofschoon dit transcendente zich ook raadselachtig verborgen houdt. Deftig in het latijn gesproken, zeggen wij theologen, dan: Er is een deus revelatus en een deus absconditus. Op z'n nederlands gezegd: Er is een god die zich openbaart en een god die zich stil verborgen houdt. Beter gezegd: Er is éénzelfde

God, die zich voor zoveel procent openbaart en zich te kennen geeft, maar die zich ook stiekem en prikkend verborgen houdt.

En dan antwoorden wij, nuchter rationalistisch: Ja, dat kan, wie zal het betwisten, maar gij, theoloog, bewijs die schizofrenie van dat goddelijk Wezen eens.

In elk geval, die deus absconditus, die verborgen god, blijft een paars geval.

En wie nu belangstellend kennis wil nemen van die zich bergende godheid, komt tot de wonderlijke ontdekking, dat die abscondite godheid in z'n goedgunstige Openbaringen verschillend naar buiten treedt. Die zich-openbarende godheid spreekt in verschillende talen, bindt zich aan hedendaagse ideologieën, openbaart zich den Griek anders dan den Jood, in het Nieuwe Testament anders dan in het Oude Testament. In elk afzonderlijk geval 'klinkt' zijn 'stem' paars, is zijn openbaring een paars geval.

Zelfs tussen de twee kaften van de bijbel(-se 67 boekjes) spreekt de Heere God op verschillende, ja elkaar tegensprekende wijzen. Konklusie

Niemand kan objectief bewijzen, dat hij ooit een buiten-menselijke, een buitenkosmische zogenaamd-goddelijke stem hoorde; wél dat hij subjektief, zich zo'n geluid inbeeldend, iets hoorde, vernam, meende te vernemen. De dove Beethoven hoorde muziek welke niemand anders hoorde en wat ook nooit op een recorder vastgelegd had kunnen worden.

De eerste gelukkige stap nu van een theorie over een vermeende godsopenbaring naar een wetenschappelijk te bewijzen non-openbaringswerkelijkheid is de (zelfs in gereformeerde dogmatieken erkende) onderscheiding tussen mechanische en organische openbaring.

De heel oude theologie meende dat God letterlijk dikteerde en dat de (bijbel-)schrijver daarbij slechts als een blote-opnemer fungeerde. Maar de latere organische — inspiratie — leer heeft dit verouderde beeld gerestaureerd en de schrijver aangekleed van buiten en vooral van binnen met diens eigen persoonlijkheid. De opnemer verwerkte individueel en eigentijds wat hij

Deze beschouwing werd ons toegesonden door ds. Joh. P. van Mullem, uit Baflo. Hoewel niet zonder reserves ten aanzien van inhoud en strekking publiceren wij dit artikel toch in de rationele kolommen. Onder humanisten bevindt zich immers een niet te verwaarlozen aantal mensen wier denken een religieus karakter draagt, zonder in dogmatische verstarring te geraken. Omdat dit artikel met name hen kan aanspreken, hebben wij er graag deze ruimte voor gereserveerd. (red.)

toch-nog meende te horen. Gunstig gevolg: de evangeliën zijn verschillend, dragen persoonlijk karakter en staan derhalve open voor kritische inspraak. Een dikterende godheid kan zich uiteraard niet vergissen, doch een levend mens gelukkig wel.

Kleine Katechismus

Met behulp van enige gedeelten uit de Frankfurter Hefte, Zeitschrift für Kultur und Politik, 1958 S. 392 f.f. en S. 484 f.f. over Offenbarung und autonome Vernunft moge ik hier een klein katechismetje opstellen: hoewel wij weten, dat zelfs roomsen afkeer krijgen van vastgestelde en aan te nemen antwoorden:

1. Heeft God gesproken?

Alleen bij wijze van spreken zou men kunnen zeggen: God zeide ...

(Clansing (147) schrijft terecht: Het zal duidelijk zijn dat God dus niet in woorden spreekt, maar dat slechts een toestand wordt opgeroepen alsof God gewone verstaanbare taal had gesproken. Maar het is de mens die z'n eigen woorden spreekt.)

2. Is de mens dan op zichzelf, op z'n eigen Rede aangewezen?

Ja.

3. Wat of wie is hoogste instantie in dezen?

Voor sommige gelovigen is God de hoogste; voor andere gelovigen en niet-gelovigen is verstand, rede, inspiratie-in-menselijke-verwerking het hoogste.

4. Zijn er nog andere mensen dan onder 3 genoemd?

Ja, de vulgair-kerkelijken en de vulgair-onkerkelijken. Maar deze vulgariteit betert wel op den duur.

5. Is er wellicht nog een andere mens-soort?

Ja, de 'Eigenlijken'. Zij spreken aldus: 'Wij leven eigenlijk in een christelijk land' of (een andere groep): 'Wij zijn eigenlijk reeds lang verwereldlijkt'. Deze 'Eigenlijken' noemt de Fr. Hefte terecht: illusionisten. Op de harde werkelijkheid lopen zij zich straks wel stuk.

Wij vragen nu:

6. Wat voor waarde hebben de uitspraken van 4 en van 5?

Voorlopige waarde. Die uitspraken dienen diep doordacht te worden.

Wij stellen nog een laatste vraag:

7. Wat moet ik uiteindelijk nu doen?

Ik moet verstandelijk en redelijk nadenken, mij verder los weken van een verouderd-religieus establishment; en ten tweede: Wanneer ik in kerkelijke of buitenkerkelijke trance geraak of mij er opzettelijk in breng, moet ik onmiddellijk een paarse toga aantrekken. Men kan dan duidelijk zien hoe subjektief ik gekleed ben.

Vóór alles: duidelijkheid.

Het heilig zevental is nu vol.

Zoais een jaartallenboekje een mager over-

zicht van het verloop van de geschiedenis geeft; zó gaf dit kleine vraag- en antwoord-spelletje een magere positie-bepaling met betrekking tot de zg. openbaringstheorie. Zó moet de mens beginnen, als hij over openbaring wil nadenken. Zo althans kan hij aanvangen. Overigens behoeft hij het niet.

Humanistisch Verbond niet uitgaande van bijzondere openbaring

De oude beginselverklaring van het Humanistisch Verbond 'gaat niet uit van bijzondere openbaring'. Dit had mijns inziens moeten luiden: gaat niet uit van welke openbaring ook.

De theologie maakt ten onrechte onderscheid tussen algemene en bijzondere openbaring. Via de algemene openbaring zou God spreken tot alle volken. Alleen aan het christendom gaf God zijn bijzondere openbaring en zo werd deze godsdienst de absolute religie geacht.

De oude beginselverklaring van het Humanistisch Verbond verwierp dus niet de algemene openbaring en ging verder niet uit van bijzondere openbaring. (Mocht men er wel toe komen?)

Het nieuwe ontwerp van een beginselverklaring van het H.V. spreekt mijns inziens terecht in het geheel niet meer over openbaring, welke ook.

Wie het daarmee eens is, vindt in ons artikel van heden een verantwoording voor het afwijzen van openbaring-überhaupt.

Doch al gaan humanisten niet uit van bijzondere noch van algemene openbaring; een deel der humanisten evenwel spreekt toch over religie (naast rede). Men leze het prachtige boek *Rede en Religie* in het Humanisme. Voorts tal van andere humanistische publicaties over religie.

Voor humanisme-sec, voor 'n rein-humanisme is religie niet nodig, vaak schadelijk en remmend. Toch wil een humanist, willen althans sommige humanisten naast hun ethisch leven dóórdenken naar en tot in de sfeer der religie. Deze humanisten transcenderen dan, overschrijden dan — neen! niet hun eigen geest, hoe zou 't kunnen; neen! niet de kosmos, welke per definitie het heelal is, dus alles omvattend is, dus daarmee iets of iemand buiten de kosmos uitsluitende. Deze humanisten dus overschrijden dan de dimensie van de ethiek tot-in-die van de religie.

Hier is van fantasie dan nog geenszins sprake. Zuiver-rationeel immers kan men empirisch aantonen de (ook kosmisch gefundeerde) sfeer van religie. Zie boven onze verwijzing naar *'Rede en Religie in het humanisme'*.

De edele humanisten-leerling Ulrich Zwingli (1484—1531)

Luther's haat tegen Zwingli had... diepere wortelen dan enkel in het verschil van opvatting ten opzichte van de avondmaals-formule, aldus Vloemans, (l.c. 100 v.v.) Tus-sen beiden deed zich in werkelijkheid de afgrondelijke kloof, welke renaissance en reformatie scheidde, in volle wijde open. De fijne, erasmiaanse Zwitser, de man van het wereldse leven, stond hier tegenover de monnik met de olifanten-dikke... schedel;

Luther, de middeleeuwer, hield aan het wonder, aan het mirakel van de trans-substantiatie vast;

Zwingli, de leerling van de humanisten, de vereerder van de antieke wijsgeren, door-

drenkt met de moraal en het rationalisme van de vóór-christelijke, heidense cultuur-wereld — (al vermocht hij, evenals Erasmus, deze wereld in zuiver christelijk licht en gevoelens te bezien) — Zwingli aanvaardde niet dit dogma [van de zg. trans-substantiatie van brood en wijn in lichaam en bloed van Christus, v. M.] maar Zwingli zag dat dogma als slechts symbool.

Toen (aldus nog steeds Vloemans) de edele Zwitser, die oneindig dieper religieus gevoelde dan de doorsnee-humanisten van zijn tijd, die zelf jarenlang geworsteld had om religieuze klaarheid (later) op het slagveld voor zijn idealen strijdend, sneuvelde, had Luther voor Zwingli geen woord van medegevoel: diens dood was een straf Gods voor Zwingli's ketterij.

Einde citaat Vloemans.

Konklusie

Op een theologen-vergadering zei iemand tegen mij: na al je kritiek zeg ik dan... en toch... Akkoord, was mijn antwoord, maar schrijf het dan in het páars, draag een paars stroppie óf een dito overhemd. Wat ik aan theologen zeg, moge ik nu ook aan humanisten zeggen, want er zijn bij dezen die de progressieve ontwikkelingen in de theologie nog niet meemaken en hoewel buiten-kerkelijk vrij ónaardig nog in verouderde godgeleerdheden zijn blijven steken. Ik moge aldus zeggen: Romantiek is heerlijk — een avondje romantisch uit... goed voor u. Maar Bruno, u weet wel Giordano Bruno, het heroieke hartstochtelijke hoogtepunt van de... renaissance (Vloemans, 165 v.v.) — die Bruno ziet in dat 'met onze... fantasieën wij nooit aan het einde geraken' (194).

Doch wij dienen in ons samenleven, ook in de religie, redelijke spelregels in acht te nemen. Uiteindelijk mag niet de wens, doch de mens in z'n waarheidszoeken vader van religie zijn.

Maar dat gebeurt helaas niet altijd.

Prof. dr. H. G. Hubbeling gaf in februari '67 een radio-college over 'analytische filosofie en theologie'. Daarbij zei professor letterlijk (zie N.C.R.V.-uitgave *Ether-leergangen* 1967, bldz. 137):

...In de derde plaats is het van belang op te merken dat er vanuit deze (analytische taal filosofische) visie niet gauw gezegd kan worden, dat een bepaalde bewering zinloos is in alle taalspelen. Wat zinloos of onjuist is in het éne taalspel [wetenschapsveld, v. M.] behoeft het niet te zijn in het andere. Een uitspraak 'die is rood' is zinloos in het gewone taalspel van de dagelijkse omgang, het hoeft dit niet te zijn in het taalspel van de classificatie van b.v. verfstoffen, waarbij elke kleur een nummer toegewezen krijgt. [En nu komt het, v. M.]. Zo is de bewering 'God heeft de wereld geschapen' een zinloze bewering in het taalspel van de natuurwetenschappen, niet in het taalspel van de theologie...

Einde citaat-Hubbeling.

Om nu een alledaags antwoord te geven: Het is wat moois wat Hubbeling daar vertelt. 't Zou wat moois (in casu: onwáár) zijn, wanneer men wat in de natuurwetenschap onwáár zou zijn gebleken, toch mocht laten meespelen in een ander gebied. Dit laatste terrein zou dan qualitate qua door de speelsigheidsjes van de taal filosoof, de verdiende karakteristiek van veld van onwaarheid krijgen.

In het voorbeeld van de verfwinkel ligt de zaak anders en daardoor gemakkelijker. Immers 'drie is rood' is géén onwaarheid

in de verfwinkel, ja, deze uitspraak is überhaupt geen onwaarheid, want strijdig met niets, wel verifieerbaar. Dat God de wereld heeft geschapen is niet verifieerbaar. Zie verderop nader.

Eindkonklusie

Dit artikel is, de lezer begreep het al, een pleidooi voor een redelijke doorzuivering van onze fantasie-gedachten, ja van geheel ons denken.

Vanzelfsprekend laten wij een ieder vrij niet alleen een avondje romantisch uit te gaan, doch zo nodig een gehele nacht fantasierijk te leven tot men er paars van wordt.

Maar wie serieus de spelregels voor een leefbare denkwereld wil opstellen, zal dienen uit te gaan van de volgende hoofdregel, waarbij de encyclopedische rangorde er als volgt uit ziet: rekenkunde, meetkunde, natuurkunde, biologie, psychologie, logica... ethiek, religie.

De bedoelde hoofdregel formuleer ik nu aldus: *Wat in een encyclopedisch-éerdere dimensie buiten het waarheidspel is gezet, mag nooit meer meedoen, vooral niet in een encyclopedisch later wetenschapsveld.* Bijvoorbeeld: Indien 1+1+1 gelijk is aan 3 (en niet aan 1) kan men in een encyclopedisch-latere dimensie dan het rekenveld, bijvoorbeeld in het theologisch spel, niet opeens, plotsklaps en plotseling gaan bewerken: Ja maar, toch kan in de theologie wel 1+1+1=1 zijn; vader, zoon en heilige geest vormen een drie-éénheid (waarbij men zich dan behelpt met 1×1×1=1) en van een drie-godendom is, zo verdedigt de dogmaticus zich dan onverantwoord en inkonsekvent, toch volstrekt geen sprake.

Ander voorbeeld: Wanneer iets in de zedelijkheidsdimensie als anti-moreel terecht verworpen werd, mag noch kan in de encyclopedisch-latere religie-sfeer dit 'iets' niet desondanks toch maar vrijmoedig godsdienstig opgepoetst worden. Zeer concreet aangeduid: Wanneer vaders hun zonen slachtofferden, veroordeelt men dit heden als immoreel. Een dogma uit de encyclopedisch-latere religie-regio, volgens welk dogma een vader zijn zoon op Golgotha slachtoffert, is dus niet alleen onethisch, maar kan na morele veroordeling encyclopedisch-later niet eventjes toch weer gaan meespelen.¹⁾

Wellicht dat in een analytische filosofie dat mogelijk kan zijn, maar dan is juist dáádoor zó'n wijsbegeerte op dit punt en deswege veroordeeld.

Overigens — volgens het overheersende beeld van Jezus in de evangeliën, is die mens niet geslachtofferd (dat werden onschuldige joden in Duitsland). Neen de Figuur van het Nieuwe Testament werd niet ter slachtbank geleid — Jezus is evenmin als wij een schaap! Neen — Hij offerde zichzelf op.

ds. JOH. P. VAN MULLEM

1) Zie voorbeelden van hoe zg. goddelijke vaders hun zonen slachtofferden in Gustav Graber, *Psychologie des Mannes*, Stuttgart [1957], S. 13 f.f. - 33 f.f. - 73 f.f.

ORIËNTATIE

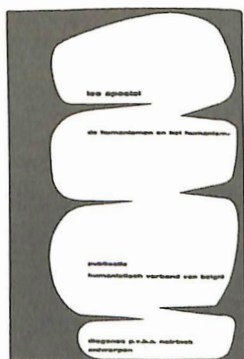
Serie: *De mens en zijn wereld*

- 1 Atoom en kosmos
- 2 Existentie
- 3 Evolutie
- 4 Autonomie
- 5 Relativiteit

Bestellingen: per giro 58 t.n.v. „De Humanistische Pers, Utrecht”, van f 0,60 per deeltje of f 3,— per serie.

Prof. Dr. Leo Apostel

„De Humanismen en het humanisme”

Bijzonder belangwekkend filosofisch essay over de grondslagen van het moderne humanistische denken. De schrijver zoekt een synthese van de belangrijkste humanistisch-wijsgerige stromingen: het wetenschappelijk humanisme, het existentieel humanisme, het marxistisch en het religieus humanisme en Nietzsche als grensgeval. Een uitgave van het Humanistisch Verbond van België.

71 blz.

f 4,—

Bestellingen per giro 58 t.n.v. De Humanistische Pers, Utrecht.

GEESTELIJKE VERZORGING IN DE GEVANGENISSEN....

Wat is misdaad? In dit mini-midi-maxi-tijdperk dient men te bedenken, dat in het Victoriaanse Engeland een vrouw, die opzettelijk in het openbaar haar enkel ontblootte vervolgd kon worden. En nog niet zo lang geleden werden gymnasiasten, die betrapt werden op het roken van hasjes tot 3 à 4 maanden gevangenisstraf veroordeeld. Thans verblijven tientallen jonge mannen in de gevangenis omdat ze om principiële redenen weigerden de militaire dienst in te gaan. Wij straffen, de maatschappij straft, kortom we brengen opzettelijk leed toe aan degene, die naar het oordeel, van ons, de maatschappij, de wetgever fout is geweest.

Straf roept gemakkelijk destructieve krachten wakker, zowel bij degene die straft als bij degene die bestraft wordt. Elke strafsituatie wordt mede gekenmerkt door emotionele veranderingen, waardoor tal van onberekenbare bijeffecten kunnen optreden. Het 'verdiende' leed is steeds zeer moeilijk meetbaar, behalve dan in een grote havenstad waar een havenarbeider voor de diefstal van 14 sinaasappelen terecht moest staan. De officier van justitie eiste 21 dagen gevangenisstraf, waarop de havenarbeider uitriep: 'Voor die 14 sinaasappeltjes?' 'Ja', zei de rechter, 'voor die 14 sinaasappeltjes, maar ik zal het goed met u maken. U krijgt voor elke sinaasappel één dag, dus 14 dagen'.

Velen willen dan ook de maatregel in plaats van de straf stellen en daarmee tot uitdrukking brengen, dat zij aard en omvang van de maatregel alleen willen doen bepalen door wat de zedelijke en geestelijke vorming van de betrokkenen en de maatschappelijke orde vereisen.

De ter beschikking stelling van de regering — om van harentwege te worden verpleegd — is overigens een dergelijke maatregel. En dan kun je weer iemand tegen het lijf lopen, die een tienjarige verpleging in psychopatenasiels achter de rug heeft, omdat hij luttele bedragen heeft gegapt. Deze twee gevallen zijn natuurlijk geen regel, doch laten duidelijk zien dat er een spanningsveld kan ontstaan.

In dit spanningsveld verricht de geestelijk raadsman zijn arbeid. Hij pleegt humanistische geestelijke verzorging. Wat dat is?

Prof. dr. J. P. van Praag heeft er een definitie voor ontworpen, die tot dusverre nog niet aangevochten is en dat wil wat zeggen in humanistische kring. Er wordt onder verstaan de systematische ambtshalve bemoeienis met de mens in z'n geestelijke moeilijkheden en bij de ontplooiing van z'n mens-zijn, teneinde de krachten te activeren die hem in staat stellen zelfstandig een levensvisie te hanteren, waardoor hij met z'n totale zijn betrokken raakt op het totaal van z'n bestaansverhoudingen.

Uit deze definitie blijkt wel duidelijk dat de humanistische geestelijk raadsman geen nieuwbakken zendeling is maar wel zijn best doet om een innerlijk proces op gang te brengen, waarbij zijn humanistische levensovertuiging als 'klankbord' fungeert. Hij wil verlangen wekken naar een menswaardig leven, door dit als een mogelijkheid van leven aan de orde te stellen in concrete levenssituaties. Daarbij gaat het niet om volmaaktheid, maar om voltooidheid, waarin schuld en tekort een plaats hebben. Zozeer zijn mensen van dezelfde bewustzijnsstructuur en zintuiglijke organisatie dat in beginsel iedereen door deze verzorging kan worden aangesproken.

Humanistische geestelijke verzorging, aldus centraal geestelijk raadsman Pols, vertegenwoordigt een stuk menselijke verbondenheid. Daardoor ervaart de ander niet aan zijn lot te worden overgelaten, maar te staan in een gemeenschap van mensen, die op elkaar zijn aangewezen. Geestelijke verzorging herstelt het zelfgevoel en maakt de krachten vrij die nodig zijn om zich

staande te houden temidden van ontreding.

In Nederland bestaan 25 huizen van bewaring en 18 gevangenissen, waarin ongeveer 2800 gedetineerden verblijven. Daarnaast bestaan er 7 huizen van bewaring voor vrouwen en een vrouwengevangenis waarin ongeveer 35 vrouwen verblijven. In een 6-tal rijksasielen voor psychopaten verblijven plusminus 250 verpleegden. In een aantal particuliere inrichtingen verblijven ook nog een 100-tal ter beschikking van de regering gestelden. Er zijn in deze over het hele land verspreide inrichtingen 13 geestelijke raadslieden werkzaam, onder leiding van de centraal geestelijk raadsman in Amersfoort.

In het rapport 'Het geestelijk leven van gedetineerden en de humanistische geestelijke verzorging' heb ik de resultaten verwerkt van een onderzoek dat in een vijftal ongelijksortige inrichtingen van justitie nog niet zo lang geleden plaatsvond. Daarnaast werkten mee 70 gedetineerden, die allen in de humanistische geestelijke verzorging waren opgenomen. Grofweg vormden ze 2½ % van de Nederlandse gestichtsbevolking en 12½ % van de op dat moment in onze verzorging zijnde gedetineerden. Gebruik werd gemaakt van enquête-formulieren waarop 24 vragen werden gesteld. De leeftijdspreiding van het onderzoek was verantwoord doordat van de beantwoorders (respondenten) er 15 waren in de leeftijdsgroep 17-23 jaar, 45 van 23 t/m 40 jaar, en 10 van 41 t/m 70 jaar.

Hoe komt men ertoe een humanist als geestelijk raadsman te kiezen? 4 van de 10 antwoorden geven blijk van een weerstand tegen godsdienst, godsdienstige geestelijke verzorging en de kerk in het algemeen; om de meest uiteenlopende redenen.

Naast doordenking kan men een aantal niet ter zake doende argumenten lezen. 60 % van de beantwoorders geeft de voorkeur aan humanistische geestelijke verzorging (h.g.v.) vanwege het menselijk contact en de reële aanpak van levensvragen, waarbij bovendien wordt uitgesproken dat als je geen geloof hebt, het humanisme het meest geschikt is.

Daarnaast vonden vele respondenten dat je door die h.g.v. met de feiten leerde leven. Uit het onderzoek bleek ook dat slechts weinig respondenten zich voor ze in de gevangenis kwamen hadden beziggehouden met geestelijke vraagstukken, zodat gesteld mag worden dat de h.g.v. een geestelijk bewustwordingsproces (weer) op gang brengt, waarbij een intens verlangen naar medemenselijkheid en een realistische benadering van de levensvragen een rol speelt.

Bij het uitspreken van een voorkeur voor h.g.v. komen nog de volgende punten naar voren: fijne groepsbijeenkomsten, laat andersdenkenden in hun waarde, geëngageerd denken, mentale houding. Daarnaast is er sprake van een poging te doorgronden wat de waarde van het humanisme kan zijn voor de mens in zijn bestaan.

Naar aanleiding van de vraag 'Wat houdt het humanisme naar uw mening in?' kregen we o.m. de hiernavolgende reacties. Ze geven (verkort weergegeven) een indruk van de formuleringen die gebruikt werden.

— Mens moet zelf zijn leven maken; hulp aan de mens op reële gronden; mens onder de mensen; wees lief voor de mensen...

— Levensovertuiging gebaseerd op medemenselijkheid; persoonlijke zelfverwerkelijking en ontplooiing zonder uit te gaan van een hogere macht en dogma's...

— Vrij je mening uiten; openstaan voor nieuwe dingen; vrij denken...

— Maling aan de kerk hebben; laten zien dat er meer is dan de bijbel; wijze van leven die menselijker is dan de kerk; niet in God geloven maar in de natuur; de kerk weet het, het humanisme zoekt en bij het geloof is het: „Zoek het maar uit!“...

— Je zelf zijn, begrip zien op te brengen voor de zwakheden van anderen en dat aanvaarden; kortom gewoon mens zijn; niet langs elkaar heen leven...

— Veel voor de mensen doen; altijd gastvrij zijn; gewoon sociaal zijn...

— Wereldbeschouwing voor alle menselijke waardigheden en persoonlijke vrijheid en een vrijere opvatting aangaande de zedeleer; gezamenlijk antwoord op levensvragen zoeken...

— Humanisme stelt de mens centraal en is gebaseerd op de menselijke vermogens. Het komt vanuit de mens, niet tot de mens zoals het christelijk denken. De rede manifesteert zich altijd; is daardoor vrij van dogma's en voor veranderingen vatbaar. Het humanisme is zich bewust van beperkte menselijke vermogens en erkent daardoor het wonder Gods niet, maar beschouwt het zijn als iets dat zijn verstand te boven gaat...

— Gaat uit van de mens en zijn behoeften bij de benadering van maatschappelijke, economische en andere problemen, zodat die mens zich het beste kan ontplooiën...

En als curiosa (een kleine greep):

— Een vereniging van personen die allen buitenkerkelijk zijn en er aparte geloofsdeelen op nahouden...

— Levenswandel die ontstaat na redelijk overleg met de zelf opgebouwde redelijkheidsnormen (persoonlijke) die woord en daad voorafgaan onder voorbehoud van het recht op ego of zelfs drift.

— Levensopvatting die penetraal bij mij aanwezig is en zonder mijn wil door mij wordt toegepast; geen verworvenheid; dus geen opschepperij.

— Wij zijn nog geen mensen, wij moeten het dagelijks worden.

— Een kring om het niets.

Hoe denkt de gedetineerde over de maatschappij? Om daarin enig inzicht te krijgen werden de volgende vragen gesteld: 'Heeft u wat tegen de huidige maatschappij?', 'Of vindt u het allemaal zo gek nog niet?'

'Wat zou er eventueel moeten gebeuren?' Tot onze verrassing bleek 20 % van de beantwoorders geen wensen op dit gebied te hebben, maar de anderen daarentegen hebben soms een hele waslijst! Nadat alles gerubriceerd was bleek 51 % wensen en verlangens te hebben betreffende het justitiële apparaat en het gevangeniswezen (verbetering leefmilieu, vernietiging strafblad, klassejustitie, politie-optreden, censuur op lectuur, enz.). Wat minder mensen, maar toch altijd nog 39 % vonden dat er in vele opzichten een mentaliteitsverandering moest optreden. Zij spraken o.m. over normen die veranderd moeten worden, krankzinnigen en misdadigers helpen in plaats van straffen, angst op velerlei terrein bestrijden, grotere verdraagzaamheid, geen rassendiscriminatie e.d. Bijna evenveel

bezwaren golden sociaal-economische onderwerpen: 37 % (inkomensverschillen opheffen, inflatie stoppen, lonen hoger, kortere werktijden, sociale voorzieningen verbeteren, resp. afremmen). 34 % vond dat er op staatkundig-politiek terrein het een en ander moest veranderen. Genoemd werden o.a.: wettelijke geboortenregeling, geen winst op primaire levensbehoeften, democratisering, inspraak arbeiders, geen bijbaantje voor politici, etc. 29 % van de ondervraagden noemde wensen met een meer maatschappelijk karakter (milieuhygiëne, gelijke rechten man en vrouw, vrede, ontwikkelingshulp enz.). 22 % meende dat er eerst iets meer aan de woningbouw moet worden gedaan, 19½ % dacht dat eerst het onderwijs moet worden verbeterd en 15 % wilde minder belasting.

Zoals te verwachten was blijkt de meeste aandacht te bestaan voor de onderwerpen die verband houden met de detentie en de eigen belangen. Daarnaast viel echter op hoeveel onderwerpen werden genoemd die een uiting zijn van een solidariteitsgevoel met de medemens.

Voor de jongeren zijn radicaal en verwachten dat het Humanistisch Verbond er wat aan zal doen. Dit bleek vooral toen de vraag werd gesteld: 'Wat zou het H.V. op andere gebieden dan de geestelijke verzorging voor gedetineerden en ex-gedetineerden kunnen of moeten doen?' Op deze zeer algemeen gestelde vraag, waarmee men dus alle kanten uit kon, sprak 34 % zijn misnoegen uit over de reclassering, waarbij niet minder dan 30 % om een humanistische reclassering vroeg. Een reorganisatie op nationale leest geschoeid, is dringend noodzakelijk. Op de tweede plaats kwam de geestelijke nazorg:

Als ik in paniek zou raken als ik uit de gevangenis was, dan zou ik graag weten hoe de raadsman erover denkt; na detentie contact blijven onderhouden; regeling treffen voor latere geestelijke verzorging in de maatschappij; geestelijke hulp na detentie nodig; geestelijk opvangcentrum

Amsterdamse humanisten bespreken volkstelling

De maatschappij-kritische actiegroep „Humanistisch Brandpunt“ van het HV-Amsterdam organiseert in samenwerking met HASH (Humanistisch Aktie Centrum Holland) een bijeenkomst in Krasnapolsky, voor HV-leden en belangstellenden, over de volkstelling, op 15 februari 20.00 uur. Er zal behalve neutraal-technische informatie door de heer C. Kool (van het Gemeentelijk Bureau voor Statistiek) tevens een belichting pro en contra worden gegeven door mevr. G. Brautigam (PvdA), drs. H. Wiebenga (PSP) en de heer Frits Kief (De Vrije Gedachte/HV). Hierna volgt een discussie van alle deelnemers in kleine groepen, waarna bundeling van de resultaten en plenaire discussie volgt, met eventuele stellingname van de zaal.

Doel van deze avond is om door middel van democratische meningsvorming in de eerste plaats onze HV-leden wakker te schudden tot een meer maatschappelijk geëngageerd zijn en hen na grondige informatie betreffende het aan de orde gestelde actuele maatschappelijke probleem tot stellingname en eventuele actie te brengen. In de tweede plaats trachten wij hierbij meer naar buiten toe op te treden, zodat het HV meer bekendheid kan krijgen als daadwerkelijk deelnemend aan de maatschappelijke veranderingen van onze tijd, zo bericht ons de gemeenschap Amsterdam.

stichten; je moet na je ontslag ergens naar toe kunnen gaan, daarom adressen verstrekken; na straf een ruggeleuning geven; na detentie gespreksavonden voor ex-gedetineerden en hun gezin organiseren. (18,6%) Ook voor wat de reclassering betreft is er een ontzuilingstendentie waar te nemen en het zou onverstandig zijn die te gaan door kruisen met een 'eigen' reclasseringsvereniging. Met de geestelijke nazorg ligt het anders. De praktijk heeft uitgewezen dat veel cliënten na de detentie het contact willen voortzetten en menig geestelijk raadsman is na zijn dag- en avondtaak genoodzaakt brieven te beantwoorden en oud-clieënten thuis te ontvangen. Hier ligt een taak voor de humanistische beweging: een landelijk nazorgapparaat op te bouwen en te blijven steunen.

Het zou te ver voeren alle analyses die in het rapport zijn neergelegd in dit artikel te behandelen. Wel zijn er enkele frappante slotconclusies te trekken, die parallel lopen met de conclusies die de directeur van het Humanistisch Instituut voor Sociologisch Onderzoek, drs. H. van Wieringen uit een aantal onderzoeken en in zijn artikel 'Wie zijn die humanisten?' in Humanist nummer 1 van dit jaar trok. Geheel onafhankelijk van elkaar werkend bleek, dat de aversie tegen kerk en godsdienst bij de respondenten groot is, doch dat er een grote tolerantie bestaat tegenover andersdenkenden. Voorts bleek dat de bereidheid om zich aan te sluiten bij het H.V. bij respondenten met een gebrekkige of volledige godsdienstige opvoeding groter is dan bij degenen die 'van huis uit' buitenkerkelijk zijn en tijdens de opvoeding nimmer of weinig geconfronteerd werden met vragen van levensbeschouwelijke aard. En ook hier is het het min of meer toevallige spel van factoren, dat de keuze der respondenten voor het humanisme heeft bepaald. Een punt van verschil viel wel waar te nemen. In tegenstelling tot de jonge H.V.-ers zien de gedetineerden het H.V. niet als een deel van het bestaande establishment. Vandaar dat er een belangrijke vertrouwensrelatie bestaat met de geestelijke raadslieden, die vooral bleek uit het feit, dat ondanks het feit dat de enquête anoniem was, bijna alle formulieren werden ondertekend en dat er bij de beantwoording van de vragen een grote openhartigheid aan de dag werd gelegd. Zo ook bij twee jeugdige gedetineerden die op de vraag of zij door de contacten met de geestelijke raadslieden een andere kijk op mens en wereld hadden gekregen, antwoordden: 'ja, daardoor heb ik geleerd te leven en ik laat nu ook leven.' De tweede schreef laconiek neer: 'Zeer zeker, maar goede raad kun je ook van de bakker of de melkboer krijgen.'

C. J. H. WAASDORP
geestelijk raadsman

KRITISCH

Te duur

Vice-president van de Verenigde Staten is niet niks, en daarom wordt er gelet op wat Spiro T. Agnew zegt. Laatst dit: moeders die van sociale zaken steun ontvangen en die enkele onwettige kinderen hebben zou eigenlijk verboden moeten worden om nog meer baby's te krijgen. Dit als middel om de overheidsuitgaven voor sociale zaken te drukken. Agnew heeft zich inmiddels de reputatie verworven te zeggen wat Nixon denkt, maar niet kan zeggen omdat hij nu eenmaal president is en het daarom graag aan zijn 'tweede man' overlaat. Maar deze bespiegeling nog daar-gelaten.

Wat moet men aan met zulke denkbeelden die restanten (of oplevingen) lijken van perioden in de wereldgeschiedenis waar niet alleen het Duitse volk zich voor hoeft te schamen. Als NRC-Handelsblad tenminste geloofd mag worden, heeft hij het heus zo gezegd: 'Wie zal een moeder die steun van sociale zaken ont-vangt en drie, vier onwettige kin-deren heeft, waarvoor nu de staat moet zorgen, zeggen: 'Het spijt ons zeer, maar we zijn niet langer in staat om u toe te staan nog meer kinderen te krijgen'.

Als straks de storm van protest

opsteekt, zal Agnew wel weer verontwaardigd zeggen dat zijn woorden verdraaid zijn. Als de storm opsteekt. Want er zijn nog teveel mensen wier denken zulke totalitaire trekken vertoont en die de menselijke vrijheid zo dui-delijk verachten.

Antwoord

Toen het Milvakamp door een bliksemaktie van de Haagse gemeente-autoriteiten was gesloopt, laaide de verontwaardiging in stad en land hoog op. B. en W. poogden hun optreden te recht-vaardigen in antwoorden aan boze gemeenteraadsleden.

Twee van die antwoorden waren: (1) 'Men kan toch gelijktijdig legaal en illegaal gebruik niet tolereren.' Na een week kwam een volgend excuus: (2) 'Er waren toestanden aangetroffen, zo strij-dig met de verantwoorde normen voor lichamelijke en geestelijke volksgezondheid, dat onverwijld ingrijpen noodzakelijk werd ge-acht.' Omdat naar onze indruk de Haagse binnenstad met stiletto-stekers, pistoolridders, knokploeg-ten tegen onschuldige jongeren, met de halfgesloopte krotten-buurt en de steenmassa's in de nieuwe wijken, allemaal net iets gevaarlijker was dan het open 'Vrijdorp' op het fijne milva-terrein, stelden mijn man en ik aan de gemeenteraad de volgende vragen: Als u al tevreden was met de antwoorden van B. en W. willen wij graag twee dingen weten. 1. 'Wat belette uw col-lege om het gebruik van het leeg-staande kamp door de Haagse burgerij te legaliseren?' 2. 'Welke

zijn die normen voor lichame-lijke en geestelijke volksgezond-heid, en door wie worden ze verantwoord geacht?' Een burger heeft toch recht om te weten waar hij zich aan te houden heeft, nietwaar? Het gemeentebestuur heeft vier maanden nagedacht, en stuurde op 18 dec. antwoord. Op vraag 1 werd verwezen naar een rede van de burgemeester, die erop neerkomt 'onwetmatig is on-rechtmatig' punt, uit.

Over vraag 2 was iets langer na-gedacht blijkens de volgende zin-snede: 'De normen voor licha-melijke en geestelijke volksge-zondheid, waarop u in het twee-de gedeelte van uw brief doelt, zijn die, welke in onze plaatse-lijke gemeenschap naar onze er-varing als geldend worden aan-vaard. Bij de beoordeling van zaken als de onderhavige vormen zij voor ons het richtsnoer'. W.g. de secretaris, de burgemeester. Fijn om te weten, vind u niet? Kent u nog het kinderliedje: 'Al wie met ons mee wil gaan, die moet onze manieren verstaan.' Ik stel een nieuwe versie voor: 'Al wie de bulldozer wil ontgaan, die moet de autoriteiten ver-staan, etc.'

Dineke Vos

Schrik

De departementale commissie-Mulder heeft in een rapport de basis gelegd voor een ontwerp waar nu op het ministerie van Justitie aan gewerkt wordt: een anti-rellen wet. De commissie beveelt aan: mensen die ervan

verdacht worden mee te doen aan een oploop waarbij geweld te verwachten is dat vooraf uit-drukkelijk te verbieden, op straffe van in bewaring stelling, oftewel: de cel.

Dat is raar, schrijft Battus in Het Parool (7/1), want zo'n be-vel is er eigenlijk al: we moeten ons allemaal aan de wet houden.

Het is niet alleen raar, het is voor alles uiterst verontrustend dat er ten departemente gewerkt wordt aan de aantasting van de rechtszekerheid. Het was altijd nog zo dat je om een strafbaar feit te plegen iets moest hebben gedaan dat je niet mocht doen, of iets juist niet had gedaan ter-wijl je het wel moest doen. In elk geval kon (en gelukkig kan) er achteraf recht worden gedaan. De commissie-Mulder heeft dat kennelijk om willen draaien: hé vriend, jij kon wel eens iets kwaads in de zin hebben: thuis blijven! Battus heeft er al iets op gevonden: Iedere Nederlander zit vanzelf in de gevangenis. Als hij een borgsom betaalt, belooft niets te zullen doen, en de Of-ficier gelooft hem, mag hij tien dagen vrij, waarna hij zich weer in zijn cel meldt.

Het is al nauwelijks te geloven dat iemand er openlijk voor uit-komt er zulke denkbeelden op na te houden (uitgezonderd Ag-new wellicht, zie boven), laat staan dat het denkbaar is dat weldenkende Nederlanders, ge-steld op hun democratische rech-ten als ze zijn, accepteren dat overheidsdienaren daar nog een wetsontwerp van maken ook. Maar je schrikt er wel van.

Onze twaalfjarige zwarte poes, Toupie, is deze week gestorven. Ons gezin leeft op 't ogenblik in een stil verdriet waar je je eigenlijk steeds voor wilt excuseren want het was tenslotte een dier en er zijn zoveel erger verliezen maar iedereen begrijpt het. 'Je hecht aan zo'n beest' zeggen ze 'en het gaat er zo helemaal bijhoren.'

Twaalf jaar lang hebben we geleefd onder Toupie's absolute monarchie. We moesten van alles en we deden het, graag en van-zelfsprekend, want Toupie wilde het zo. 's Morgens als ik opstond kwam ze me be-groeten. Dan moest ik haar optillen want dan wilde ze even kijken naar het waak-vlammetje van de gasgeyser. Daarna keer-den we ons naar de andere kant van de keuken, naar de keukenklok. Een ogenblik staarde ze gespannen naar de seconden-wijzer van de klok. Vervolgens moest ze zien hoe haar stukje vis in de pan lag om gekookt te worden, waarna ze de keuken verliet om elders op haar eten te gaan wachten want ze wist, dat het nog wel even zou duren voor het klaar was.

Als mijn man dan naar kantoer ging moest ze weer op m'n arm zitten om hem voor 't raam na te kijken. Na dit vaste ritueel ging ze op een strategisch plekje een beetje soe-zerig zitten kijken naar wat ik deed.

Al heel vroeg had ze door, dat mensen ver-schijnsels waren, die je heel gemakkelijk naar je poot kon zetten als je vooral maar

niet al te afhankelijk tegen ze was. Be-halve droge biskwietjes, borrel-zoutjes en patat-frites, vond ze wat mensen aten minderwaardige viezigheid. Nooit kwam ze aan tafel om iets bedelen en ze dacht er een-voudig niet aan om uit de keuken iets weg te nemen. Onze buurvrouw kreeg eens de schrik van haar leven toen ze de kat, die over het balkon omgelopen was, op het aanrecht in haar keuken zag zitten; onbe-wogen, naast het bord met het vlees-voor-de-zondag. Ze gaf een gil en gooide met water. Dat heeft Toupie haar nooit ver-geven.

Een lieve poes was het niet. Oma, die doodsbenauwd voor haar was, zei altijd: 'Het is een verstandige kat, die veel na-denkt.' Daar leek het ook wel op want als alleenheerseres over haar territorium en over ons, had ze, geloof ik, een soort plichtsbef, dat ze ons moest verdedigen. Toen onze kinderen niet zo heel klein meer waren, gingen we wel eens 's avonds weg, zonder oppas in huis. De buurvrouw had de sleutel en kwam af en toe eens kijken. Dat mocht van de poes, tot in de hal, verder niet. Als ze een van de kinderkamers in wilde, ging Toupie voor de deur staan, stil en dreigend. Ook de andere deur mocht ze niet in en zelfs de huiskamer niet om het licht uit te doen, dat was blijven branden.

Zoals ze geleefd heeft, is ze gestorven. Ze

at niet meer en zat stil op haar vaste plaats, zonder eigenlijk een erg lijdende of zielige indruk te maken. Zelfs de dokter zag het eerst niet ernstig in. Later bleek ze geelzucht te hebben en dat kon dodelijk zijn, zei de dokter. Toch bleef de injectie om haar te doden, die hij bij zijn volgende visite bij zich had, gelukkig in de tas want toen leek het alweer wat beter te gaan. Maar Toupie had anders beschikt. Twee uur nadat de dokter, nog optimistisch, was weggegaan, stierf ze, uit zichzelf, rustig en zelfverzekerd.

't Is vreemd, ineens hoeft een heleboel niet meer; allerlei gewoontes, dingen waar we rekening mee moesten houden. De prach-tige grote ogen beduiden me niet meer dat het tijd is voor de warme melk. Ze dwingen me niet meer de gieter met lauw water voor de planten eerst aan de poes voor te houden om eruit te drinken. Bij het ont-kurken van een fles wijn komt Toupie niet meer kijken of er knabbel-zoutjes op tafel staan, om zich vervolgens walgend af te keren met een gezicht van: 'Wat een ar-moedig zootje is 't weer hier,' als we het waagden er niets bij te hebben.

We hebben nog twee poezen over. Toupie vond dat onwaardig gespuis maar we moe-ten 't ermee doen. En dat zal wel lukken.

ANS SPIGT